

УДК 338.486(091)(477)

Марина ХАЛЯВКА,*бакалавр-туризмознавець, факультет туризму та міжнародних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна), khalayavka@inbox.ru*

ІСТОРІЯ ТА СТАН РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано історію та сучасний розвиток наукового туризму в Україні. Автор дійшла висновку, що наявність ресурсної бази, яка представлена природними та історичними ресурсами дає всі підстави для розвитку наукового туризму в Україні. У статті використано загально наукові та спеціальнонаукові методи дослідження. Зокрема, метод аналізу, синтезу, діалектичний метод, метод історизму, історико-хронологічний метод тощо.

Ключові слова: науковий туризм, екологічний туризм, конгресовий туризм, конференції, освітній туризм, діловий туризм.

Літ. 14.

Марина КHALYAVKA,*bachelor, department of tourism and international communications,
Uzhgorod National University (Ukraine, Uzhgorod), khalayavka@inbox.ru*

HISTORY AND DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC TOURISM IN UKRAINE

The article analyzes the history and modern development of scientific tourism in Ukraine. The authors concluded that the availability of the resource base, represented the natural and historical resources gives all a basis for the development of scientific tourism in Ukraine. The theme was made possible through the use of scientific methods, analysis, synthesis, historical and dialectical method. In the scientific achievements also used special scientific methods of research: historical and comparative, historical and synthetic, historical and diachronic, empirical analysis and more.

Keywords: scientific tourism, eco-tourism, congress tourism, conferences, educational tourism, business tourism.

Ref. 14.

Марина ХАЛЯВКА,*бакалавр-туризмознавець факультета туризму та міжнародних комунікацій, ГВУЗ
«Ужгородський національний університет» (Україна, Ужгород), khalayavka@inbox.ru*

ИСТОРИЯ И СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ НАУЧНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

В статье проанализирована история и современное развитие научного туризма в Украине. Автор пришла к выводу, что наличие ресурсной базы, которая представлена природными и историческими ресурсами дает все основания для развития научного туризма в Украине. Раскрытие темы стало возможным благодаря использованию общенаучных методов: анализа, синтеза, системности, обобщения, конкретности, историзма и диалектического метода. В научном исследовании также использованы специально научные методы: историко-сравнительный, историко-синтетический, историко-диахронный, эмпирического анализа и т. д.

Ключевые слова: научный туризм, экологический туризм, конгресный туризм, конференции, образовательный туризм, деловой туризм.

Лит. 14.

Постановка проблеми. Сьогодні науковий туризм в Україні є новим видом туристичної галузі. Його розвиток пов'язаний з розвитком зовнішньоекономічних зв'язків, НТР та матеріально-технічним прогресом. Розвиток наукового туризму базується на різних ресурсах території, зокрема, природних і антропогенних.

Аналіз досліджень. Еволюцію розвитку та сучасний стан наукового туризму досліджують небагато вчених. Так, В. Кифяк вивчає науковий туризм як галузь організованого туризму [4],

Л. Страшевська – регіональний розвиток наукового туризму [10], К. Міщук – стан освітнього туризму в Україні [6]. Мусимо констатувати, що дана проблематика не достатньо повно висвітлена у вітчизняній історіографії. Тому **метою цього дослідження** є проаналізувати комплексно в історичній ретроспективі процес становлення та сучасний розвиток наукового туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначення, яке наведене в «Енциклопедичному словнику-довіднику з туризму», науковий туризм – це вид туризму, що охоплює поїздки з метою участі в нарадах, конгресах, симпозіумах [14, 16–32].

Сьогодні під науковим туризмом також розуміють різновид туризму з метою отримання освіти закордоном. Вживається й таке визначення: науковий туризм – це знайомство з досягненнями науки й техніки, промисловості, сільського господарства, участь у конгресах, симпозіумах, наукових семінарах [11, 23–24]

Необхідно відзначити, що науковий туризм, як поняття включає у себе і екологічний, і етнокультурний, і підводний, і багато інших видів туризму. Головна ознака наукового туризму – активна участь туриста у процесі отримання знань про об'єкт, а не пасивне його споглядання.

Науковий туризм включає у себе пізнавальну систему наукових досліджень у регіонах держави та у цілому по всій країні. Він включає:

1. Проведення наукових експедицій фахівців;
2. Польові практики студентів;
3. Тематичні екскурсії школярів старших класів тощо.

З огляду на це, науковий туризм повинен враховувати ступінь освітньої підготовки туристів та їх вікові особливості. Пізнавальна частина дозволяє туристам обмінюватися знаннями у різних напрямках наукових досліджень [10, 54–64].

До наукового спілкування повинно бути щільно прив'язане екскурсійно-лікувальне обслуговування та курортно-лікувальні заходи, що сприяють оздоровленню та розважальному відпочинку. Виділять наступні туристичні об'єкти у наукових турах:

- а) заповідники;
- б) заказники;
- в) національні парки;
- г) пам'ятники природи.

Науковий туризм бере свій початок ще з античних часів. Пошук нових знань завжди був головною метою мандрівників. Залежно від соціально-економічного, політичного, культурно-історичного контексту у різних історичних періодах форми наукового туризму мали свою специфіку [6, 91–94].

Активний розвиток подорожей із середини I тис. до н.е. у Середземномор'ї дав науково-практичний внесок у розвиток туризму. У цей час подорожі греків і римлян характеризувалися жагою до нових знань. Важливе місце у популяризації подорожей у стародавні часи посідали філософи, історики, географи. Зокрема, одним із найвидатніших мандрівників античності був давньогрецький учений Геродот – автор дев'ятитомної «Історії». У своїй праці Геродот описує свої враження від подорожей (455 – 444 рр. до н.е.) до Фінікії, Сирії, Єгипту, Вавилону, Македонії, Ольвії. Іншим, теж не меш відомим давньогрецьким ученим, географом, мандрівником був Страбон. Він залишив унікальну працю «Географія» у 17 книгах, в якій виклав власні спостереження, систематизував відомості практично з усіх відомих географічних праць древності [2, 13–37].

Створення наукової основи туризму в античні часи пов'язане з ім'ям філософа та географа Ератосфена (прибл. 276 – 194 рр. до н. е.), який з 225 р. до н.е. керував Олександрійською бібліотекою. Ератосфен увів до наукового обігу узагальнювальний термін «географія». Він перший виміряв дугу меридіана, визначив нахил екліптики, склав каталог 675 нерухомих зірок та заклав основи математичної географії, які виклав у творі «Географіка» (тобто «Географічні записки»).

Велике значення для розвитку подорожей мала «Природна історія» – енциклопедія в 37 книгах природно-наукових знань античності римського вченого й письменника Плінія Старшого (23 – 74 р. н.е.). У ній наводяться географічні відомості про землю, поділ і устрій поверхні, із зазначення народів, що її населяють, міст і гаваней [12, 19–28].

У ранньому Середньовіччі в Західній Європі домінувала практика міжнародних подорожей з навчальними цілями. Це сприяло збільшенню кількості вищих навчальних закладів, що стали не тільки навчальними, а й науковими центрами.

З XII століття науковий обмін придбав тенденцію до зростання і стабільного розвитку:

1. Починає складатися практика міжнародного студентського пілігримства;
2. Формується практика наукового і студентського обміну, що стала невід'ємною складовою життя середньовічних школярів і магістрів.

3. З'явилося кілька десятків університетів, які дотримувалися різної наукової спеціалізації, що дозволяло магістрам вести викладання і вчитися у різних країнах, виходячи зі своїх наукових інтересів. Таких мандрівних студентів називали «вагантами» або «бурлаками» [1, 32].

Першим університетом у Європі став Болонський університет (Італія, 1088 р.). На початку XII ст. був заснований Паризький університет, що спочатку вважався «загальною школою», а у 1200 р. установчою грамотою короля Франції Пилипа II Августа «Про права Сорбонни» він одержав статус університету. В Англії у XIII ст. виникли Оксфордський і Кембриджський університети. В Іспанії перші університети з'явилися в Саламанці (1218 р.), Валенсії (1245 р.), Севільї (1254 р.). В Італії – у Віченці (1204 р.), Падуї (1222 р.), Неаполі (1224 р.). У Португалії – Лісабонський університет (1290 р.). У XIV ст. були засновані університети у Празі (1348 р., Чехія), Кракові (Ягелонський – 1364 р., Польща), Відні (1365 р., Австрія.), Гейдельберзі (1386 р., Німеччина), Буді (1389 р., Угорське Королівство) [1, 32].

Студентські міграції в Європі стали поширеним явищем. Роль туристських поїздок в освіті відзначилася з кінця XVI ст. англійськими педагогами, коли стали користуватися популярністю поїздки молодих людей до Італії та Франції з метою вивчення культурних та історичних пам'яток [7, 57].

Поряд з відкриттям університетів і розвитком освіти розвивався й інший напрям наукового туризму – участь у конгресах, конференціях та ін. Зокрема, у 1435 р. відбувся перший загальноєвропейський конгрес у французькому м. Аррасі, метою якого стало прийняття мирного договору між Францією і Бургундією шляхом переговорів лідерів багатьох країн

Наприкінці XVII – першій половині XVIII ст. під впливом ідей великих просвітителів у деяких навчальних закладах Європи практикувалися короткі екскурсії й пішохідні прогулянки для учнів. У кінці XVIII ст. у Великобританії досить розповсюдженою була практика «гранд-турів», під час яких заможні студенти в освітніх цілях здійснювали трирічні подорожі континентальною Європою. Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо у своїх трактатах аргументували необхідність далеких поїздок як передумов правильного виховання індивіда. Таким чином, можемо констатувати, що інтерес до туристичної сфери одержав ідеологічне обґрунтування у філософії освіти [12, 19–28].

В XVII – XIX ст. з розвитком нових засобів пересування розширюється географія подорожей і все частіше їх цілями ставали пошуки нових бізнес-партнерів, налагоджування нових зв'язків з представниками різних культур, а також обмін досвідом у сфері наукових досліджень. Найбільш значущими конгресними заходами цього часу були:

1. 1648 р. – перший сучасний дипломатичний конгрес, результатом якого став Вестфальський мир, що завершив Тридцятирічну війну;

2. 1814 р. – Віденський конгрес, участь в якому взяли усі європейські держави з метою формування нового світового порядку після наполеонівських війн. Зазначимо, що конгрес тривав майже цілий рік;

3. 1856 р. – багатосторонній міжнародний Паризький конгрес, який поклав кінець Кримській війні;

4. 1878 р. – Берлінський міжнародний конгрес, метою якого стало встановлення миру у всьому світі [5, 29–54].

З другої половини XIX ст. почали формуватися перші професійні спілки. Відповідно стало регулярним проведення профспілкових конференцій. У 1868 р. був створений Конгрес тред-юніонів, який став керівним органом світового профспілкового руху.

Із середини XIX ст. становлення і спеціалізація нових типів вищих навчальних закладів (інститутів, академій, ліцеїв, коледжів) у Європі та Америці позитивно позначилися на розви-

тку міжнародної мобільності. У цей час науковий туризм став транснаціональною індустрією з гігантськими доходами, органічно вбудовану у світову економічну систему. У другій половині ХХ ст. з'явилася нова форма університетів комерційного типу, які надавали освітні послуги виключно на комерційній основі [5, 29–54].

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. інтеграційні процеси і інтернаціоналізація освіти активізувалися у зв'язку з необхідністю створення єдиного освітнього простору. Підписання 29 країнами Європи Болонської декларації 17 квітня 2001 р. стало важливим етапом у розвитку міжнародного наукового туризму. Процес подальшого формування єдиного освітнього простору Європи був ефективний за умови академічної мобільності студентів і викладачів університету. Численні міжурядові угоди інтенсифікували зв'язки між університетами різних країн. У результаті для студентів розширився спектр освітнього вибору, що призвело до посилення прагнень учнів здобувати вищу освіту в провідних європейських університетах [8, 84–102].

Маємо констатувати, що у сучасній Україні науковий туризм з кожним роком набуває все більшої популярності. Він відкриває для його учасників нові можливості для саморозвитку та самореалізації. Науковий туризм, що має давні традиції, нині є перспективний напрямом міжнародного культурного обміну. Саме науковий туризм найбільшою мірою сприяє прояву етнічної самобутності й індивідуальності людини, впливаючи на більшу частину сфер людської діяльності. Тож науковий туризм є ідеальним полем для вивчення сутності культурного відтворення [9, 72–98].

Наразі в Україні активно ведеться діяльність щодо зміцнення наукового туризму, наближенню його до світових стандартів. Зокрема, 1) ведуться переговори з дипломатичними представництвами різних країн стосовно спрощення візового режиму, 2) інформуються вітчизняні туристи-студенти і науковці про їхні можливості й права. Відповідно статистика інших країн говорить про те, що цей вид туризму швидко зростає та має великі перспективи [6, 91–94].

Сьогодні, у міжнародних конгресах можуть брати участь від 200 до 10 тис. осіб. Як правило, учасників конгресу супроводжують члени їх сімей, для яких організатори форумів разом з туристською фірмою пропонують суто туристську програму. Більшість з учасників під час проведення наукового заходу знайомляться з визначними місцями та пам'ятками певного міста, а після завершення конгресу здійснюють туристські подорожі країною. Характерною особливістю є те, що учасник конгресу витрачає під час свого перебування в країні значно більше грошей, ніж звичайний турист, тому багато держав намагаються проводити у себе міжнародні наукові форуми та зустрічі. З цієї метою створюються значні конгресові центри, що мають зали для засідань і засоби для розміщення відвідувачів. Деякі туристські фірми цілком спеціалізуються на обслуговуванні таких міжнародних заходів. Більшість наукових зустрічей передбачає присутність студентів і молодих фахівців у ролі асистентів та спостерігачів, що збільшує кількість учасників заходу [3, 15–37].

Відзначимо, що окрім терміну «науковий туризм» виділяють такі поняття як: а) освітній туризм; б) діловий туризм; в) конгресовий туризм, про який вже зазначалося вище.

Зокрема, освітній туризм – це туристична поїздка, під час якої турист поєднує відпочинок і навчання. Існують три різновиди освітнього туризму: а) мовно-навчальний туризм; б) спортивно-навчальний туризм; в) професійно-навчальний туризм.

Так, мовно-навчальний освітній туризм розрахований на осіб різного віку, мета якого полягає у вивченні мови всіх рівнів складності. Такі поїздки можуть бути індивідуальні та групові, переважно терміном 2 – 3 тижні. Спортивно-навчальний туризм передбачає навчання гри в гольф, теніс, кінному спорту тощо. Професійно-навчальний туризм передбачає професійне навчання з маркетингу, менеджменту, комп'ютерних технологій, готельної справи тощо [6, 91–94].

Діловий туризм – це тимчасові відрядження і поїздки зі службовою метою, включаючи участь у конференціях, конгресах, без отримання доходів у місці відрядження. Так, конгресовий туризм – це проведення й обслуговування конгресів, симпозіумів, з'їздів, конференцій, зборів тощо. Він посідає друге місце серед інших сегментів готельного бізнесу і вважається найперспективнішим порівняно з іншими сегментами ринку.

Висновки. Отже, науковий туризм розпочав свій розвиток ще з античних часів. Сьогодні він пов'язаний з проведенням міжнародних наукових з'їздів, конференцій, симпозіумів, семінарів, що поєднуються нерідко з іншими видами туризму. Якщо раніше ці наукові форуми проходили частіше у наукових центрах, великих містах, то нині організатори прагнуть проводити їх ближче до природи. Науковий туризм належить до спеціальних видів туризму і характеризується наступними ознаками: а) капіталомісткий вид туризму; б) поєднує ознаки різних видів туризму: екологічного, ділового, пізнавального; в) обумовлений вторинними потребами людини; г) використовує нетрадиційні джерела фінансування [13, 169–173].

Основними функціями сучасного наукового туризму в Україні є:

1. Навчально-інформаційна функція. Це дозволяє обмінюватися досвідом, отримувати нові знання, інформацію, досвід, а також налагоджувати зв'язки з представниками технічних і суспільних наук;

2. Культурно-пізнавальна функція. Це дає можливість учасникам подій знайомитися з місцем, регіоном, країною, культурними та історичними пам'ятками, звичаями і традиціями даного регіону;

3. Економічна функція – проявляється в тому що навчальний туризм є формою організованого туризму, його учасники витрачають значно більше коштів, ніж звичайні туристи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов В. В. Історія туризму / Підручник / В. В. Абрамов, М. В. Тонкошкур. – Харків : Харківська національна академія міського господарства, 2010. – 294 с.
2. Геродот. Історія / [пер. с древнегр. Г. А. Стратановского]. – Л. : Наука, 1972. – 600 с.
3. Готелі та інші місця для короткотермінового проживання : Стат. бюл. – К. : Держкомстат України, 2001. – 77 с.
4. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 300 с.
5. Крючков А. А. История международного и отечественного туризма / А. А. Крючков. – М. : НОУ «Луч», 1999. – 94 с.
6. Мішук К. С. Можливості і форми освітнього туризму в розвитку професійних компетенцій менеджера [Текст] / К. С. Мішук, В. В. Стадник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2012. – № 4. – Т. 1. – С. 91–94.
7. Погодина В. Традиции и инновации в образовательном туризме / В. Погодина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2013. – № 162. – С. 57.
8. Розвиток туристичного бізнесу регіону : Навчальний посібник / [за ред. доктора економічних наук, професора Школи І. М.]. – Чернівці : Книги – XXI, 2007. – 292 с.
9. Січинський В. Ю. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Ю. Січинський. – К. : Довіра, 1992. – 255 с.
10. Стрешевська Л. В. Геосайти Поділля як об'єкти наукового туризму / Л. В. Стрешевська // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 21. – С. 54–64.
11. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
12. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні : навч. посібник / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова / [передм. В. А. Смоля]. – К. : Вища школа, 2002. – 195 с.
13. Холодилина Ю. Е. Ресурсный потенциал региона как основа развития научного туризма / Ю. Е. Холодилина // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2012. – № 8 (132). – С. 169–173.
14. Энциклопедия туризма / [ред. Коллегия : Е. И. Тамм (гл. ред.), А. Х. Абу-ков и др.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1993. – 607 с.

REFERENCES

1. Abramov V. V. Istoriia turizmu / Pidruchnyk / V. V. Abramov, M. V. Tonkoshkur. – Kharkiv : Kharkivska natsionalna akademiia miskoho hospodarstva, 2010. – 294 s.
2. Herodot. Ystoriya / [per. s drevnehr. H. A. Stratanovskoho]. – L. : Nauka, 1972. – 600 s.
3. Hoteli ta inshi mistsia dlia korotkotermynovoho prozhyvannia : Stat. biul. – K. : Derzhkomstat Ukrainy, 2001. – 77 s.
4. Kyfiak V. F. Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini / V. F. Kyfiak. – Chernivtsi : Knyhy-XXI, 2003. – 300 s.

5. Kriuchkov A. A. Ystoryia mezhdunarodnoho y otechestvennoho turyzma / A. A. Kriuchkov. – M. : NOU «Luch», 1999. – 94 s.
6. Mishchuk K. S. Mozhlyvosti i formy osvithnoho turyzmu v rozvytku profesiinykh kompetentsii menedzhera [Tekst] / K. S. Mishchuk, V. V. Stadnyk // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2012. – № 4. – T. 1. – S. 91–94.
7. Pohodyna V. Tradytsyy y ynnovatsyy v obrazovatelnom turyzme / V. Pohodyna // Yzvestyia Rossyiskoho hosudarstvennoho pedahohycheskoho unyversyteta ym. A. Y. Hertseny. – № 162. – Sankt-Peterburh, 2013. – S. 57.
8. Rozvytok turystychnoho biznesu rehionu : Navchalnyi posibnyk / [za red. doktora ekonomichnykh nauk, profesora Shkoly I. M.]. – Chernivtsi : Knyhy – KhKhI, 2007. – 292 s.
9. Sichynskiy V. Yu. Chuzhyntsi pro Ukrainu. Vybir z opysiv podorozhei po Ukraini ta inshykh pysan chuzhyntsi pro Ukrainu za desiat stolit / V. Yu. Sichynskiy. – K. : Dovira, 1992. – 255 s.
10. Strashhevska L. V. Heosaity Podillia yak obiekty naukovooho turyzmu / L. V. Strashhevska // Heohrafiia ta turyzm. – 2012. – Vyp. 21. – S. 54–64.
11. Suchasni riznovydy turyzmu : navch. posib. / M. P. Kliap, F. F. Shandor. – K. : Znannia, 2011. – 334 s.
12. Fedorchenko V. K. Istoriia turyzmu v Ukraini : navch. posibnyk / V. K. Fedorchenko, T. A. Dorova / [peredm. V. A. Smoliia]. – K. : Vyshcha shkola, 2002. – 195 s.
13. Kholodilina Yu. Ye. Resursnyy potentsial regiona kak osnova razvitiya nauchnogo turizma / Yu. Ye. Kholodilina // Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – № 8 (132). – S. 169–173.
14. Entsiklopediya turizma / [red. Kollegiya : Ye. I. Tamm (gl. red.), A. Kh. Abu-kov i dr.]. – M. : Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya, 1993. – 607 s.

Стаття подано до редакції 10.04.2016 р.